

Suudi Arabistan 2011

Resmi Adı	Suudi Arabistan Krallığı
Başkent	Riyad
Yüzölçümü	1.960.582 km ²
Nüfus	27.448.000
GSYH	577,6 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Monarşi
Devlet Başkanı	Kral Abdullah Bin Abdülaziz El-Suud
Dışişleri Bakanı	Suud El-Faysal
Türkiye Büyükelçisi	Muhammed El-Hüseyni
Askeri Harcamalar	46,848 milyar dolar
Asker Sayısı	233.500

Etnik Yapı

Arap	% 90
Diğer	% 10

Dini Yapı

Selefi Sünni	% 78
Diğer Sünni	% 12
Şii	% 10

Petrol Üretimi	10,52 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	2,643 milyon varil/gün
İhracat	359,9 milyar dolar
İthalat	117,4 milyar dolar

Suudi Arabistan 2011

Muhittin Ataman

[Prof. Dr., Araştırmacı SETA Dış Politika Koordinatörlüğü]

Gülşah Neslihan Demir

[Araştırma Asistanı SETA Dış Politika Koordinatörlüğü]

Özet

Bu alışmada Arap isyanlarının damgasını vurduğu 2011 yılında Suudi Arabistan'da yaşanan i ve dış gelişmelerin analizi yapılmıştır. Arabistan'da 2005'te Kral Abdullah'ın tahta geçmesiyle başlayan reform süreci Arap isyanlarıyla ivme kazanmış ve çok boyutlu bir seyir izlemiştir. Kadınlara yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınırken aynı zamanda şura Meclisi'ne tam üye olabilmelerinin önü de açılmıştır. Suudi yönetimine karşı başta şiiler, İslamcı gruplar ve liberaller olmak üzere organize olmaya çalışan muhalif sesler ıkırsa da bunlar rejim tarafından bastırılmış, devletin güvenlik harcamaları artırılmıştır. Bölgede yaşananları kontrol etmek için gerek iç gerekse dış yardımlar arttırılmış ve ekonomik destek paketleri açıklanmıştır. Ekonomisi petrol ve doğalgaz gelirlerine dayanan Suudi Arabistan, gelir kaynaklarını ve enerji kollarını genişletme adımları atmıştır. Suudi Arabistan, dış politikada bölgedeki isyanlara bigâne kalmamış; Yemen, Bahreyn ve Suriye konusunda aktif bir politika izlemiş; Tunus, Libya ve Mısır konusunda da tavır almıştır. Suudi Arabistan, İran'dan algıladığı güvenlik tehdidinin de artmasıyla beraber başta ABD olmak üzere Batılı güçlere karşı bağımlılığını azaltmaya, Çin, Pakistan ve Türkiye gibi ölkelerle ilişkileri geliştirmeye yönelmiştir.

Saudi Arabia 2011

Abstract

This study covers the analysis of Saudi Arabian domestic and foreign policy developments in 2011, the year in which the effects of the Arab uprisings swept the whole region. The reform process started after the King Abdullah came to power in 2005 gained momentum and a multidimensional character. The right of suffrage and also the right of being full member of Shura Council were given to women. Opposition groups like Shi'as, Islamist and liberals tried to organize in order to achieve more rights and more participation; but they were oppressed by the regime. The Saudi regime expanded domestic and foreign aids in order to prevent the wave of the Arab uprising to the country. Saudi economy depends on oil and natural gas revenues and the government took steps to diversify sources of income and energy. In foreign policy, Saudi Arabia has followed active policy towards Yemen, Bahrain and Syria, and took a stance towards Tunisia, Libya and Egypt. Saudi Arabia also tried to bolster relations with China, Pakistan and Turkey in order not to be fully dependent to the USA.

Giriş

2011 Arap isyanlarının Ortadoğu'daki ülkelerin hemen hepsini bir şekilde etkilediği bir yıl olmuştur. Ancak, bölgenin en kapalı rejimlerinden birisi olan Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinin iç gelişmeleri ve dış politikaları bu ülkeleri diğerlerinden daha farklı bir konuma oturtmuştur. Dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahibi ve Körfez ülkelerinin en büyüğü olan Suudi Arabistan'da yaşanacak bir yönetim değişikliği, hem bölgeyi hem de dünya ekonomisini pek çok açıdan etkileme potansiyeline sahiptir. Suudi Arabistan, bölge dengelerini derinden etkileyen Arap Baharı'nın yönünü ve gidişatını belirleyebilecek en kilit ülkelerden biridir. İleri yaştaki Kral Abdullah'tan sonra devletin başına kimin geçeceği sorunuyla karşı karşıya kalan ve bölgenin yanı sıra bütün İslam dünyasında da stratejik bir öneme sahip olan Suudi Arabistan, şüphesiz küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı olmaya devam edecektir. Ortadoğu'daki bölgesel güç dengesinin, küresel güç dağılımının önemli bir belirleyicisi olduğu hatırlandığında, Arap Baharı'nın Suudi Krallığı'nda bir değişikliğe neden olma ihtimali bütün küresel güçleri doğrudan ilgilendirmektedir.

Suudi Hanedanı, kral ve kardeşleri ile yeğenleri arasında paylaştırılmış iktidarın ve petrol zenginliğinin ailenin elinden kayıp gitmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, Suudi rejiminin sacayakları olan yönetimin Suud ailesi içerisinde belirlenmesi, Vahhabi din adamları ve devletin Batılı müttefiklerle ilişkileri önem taşımaktadır. Bu noktada krallığın kime geçeceği önemli bir istikrarsızlık potansiyeli taşımaktayken, Kral Abdullah, 2006 yılında kendisinden sonraki kralın seçilmesi için Abdülaziz'in oğulları ve torunlarından oluşan bir "Biat Meclisi" kurmuş ve bu meclisi gizli oylamayla hem kralı hem de veliaht prensi seçmekle yükümlü kılmıştır. Siyasi iktidarın en önemli meşrulaştırıcı gücü ve Suud ailesinin en önemli müttefiklerinden birisi, Vahhabi din adamlarının temsil ettiği din adamları sınıfıdır ki kraliyet ailesinin toplum üzerindeki meşruiyet ve kontrolünün sağlanmasının

bir aracı görevi görmektedir. Suudi iktidarının bir diğer sacayağı da ABD başta olmak üzere Batılı devletlerle yaptığı ittifaklardır. ABD'nin özellikle İran'ı tehdit göstererek Suudi Arabistan'ı yönlendirdiği ve kendisine bağımlı hale getirdiği ileri sürülmektedir.

Arap Baharı Yılında Ülkenin İç Siyasetindeki Gelişmeler

Suudi Arabistan 2011 yılında reformları hızlandırmak ya da aslında *reform yapmak zorunda kalmıştır*. Arap isyanlarının ülkesine sıçramasına engel olmak isteyen Kral Abdullah; ekonomik, sosyal ve siyasi reformlar yapmış, ancak Arap isyanlarının, ilk aylardan itibaren Suudi halkının değişim talep eden gösterilerine engel olamamıştır. Ülkedeki gösteriler, benzer taleplerle hareket eden farklı toplumsal kesimler tarafından yapılmıştır. Bazı gruplar ekonomik sorunların giderilmesi amacıyla hareket ederken; kadınlar geleneksel yapının kadınlar lehine değiştirilmesini talep etmiş; Şiiiler ise, uzun süredir katlanmak zorunda bırakıldıkları kültürel, ekonomik ve siyasal mahrumiyetin sona erdirilmesini istemişlerdir.

Ocak ayının başında Suudi Arabistan'da ataması yapılmayan yaklaşık 250 öğretmen, haklarını aramak için ilk kez eylem yapmış ve kendilerine iş imkanı sağlanana kadar gösterilere devam edeceklerini ifade etmişlerdir. Ülkedeki sıkı güvenlik önlemlerine rağmen nadir görülen bir olay olan bu protesto, aslında bundan sonrakilerin habercisi olmuştur.¹ Aynı ay içerisinde, Tunuslu genç Muhammed Buazizi kadar dünya gündeminde ses getirmese de, ülkenin güneyindeki Samta kentinde 60 yaşında işsiz bir kişi kendini yakmış ve kaldığı hastanede hayatını kaybetmiştir.² Bu ve benzeri gelişmeler göstermiştir ki, son zamanlarda Suudi toplumunda önemli siyasal ve toplumsal kırıldanmalar yaşanmaktadır. Cidde merkezli Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Direktörü Enver Eşki'nin, Arap liderleri zamana karşı yarışmaktadırlar. Ya hemen liberal değişim süreci başlatırlar ya da Tunus ve Mısır liderlerinin akıbetine duçar olurlar şeklindeki açıklamasını da Suudi yönetimine ciddi bir uyarı olarak görmek mümkündür. Buna benzer eleştirilerin artması halinde Suudi yönetiminin buna kayıtsız kalması mümkün olmayacaktır.

Bölgedeki pek çok ülkeyi etkisi altına alan halk isyanları da Suudi Arabistan'daki muhaliflere cesaret vermiştir. Son dönemdeki Arap halk hareketi dalgasından cesaret alan profesör, işadamı ve din adamı 10 kişiden oluşan bir grup Suudi vatandaşı, siyasal bir parti kurduklarını açıklayarak toplumsal ve siyasal muhalefeti arttıracaklarını ilan etmişlerdir. İslami Ümmet Partisi'nin başındaki isim Şeyh Muhammed bin Ganim el-Kahtani, Kraliyet Sarayı'na bir mektup göndererek resmi tanınma başvurusu yaptıklarını belirtmiş ve ilk resmi açıklamasında, seçme ve seçilme hakkı da dâhil siyasal hakların tanınması, toplumda kadının rolünün artırılması ve haklarının korunmasını talep ettiklerini ifade etmiştir.³ Yine Şubat ayında 100'den fazla akademisyen ve aktivist, internet üzerinden bir bildiri yayınlayarak iltimas ve yolsuzlu-

ğün yaygınlaşmasına dikkat çekmiş, ayrılıkların körüklenmemesi için Kral Abdullah'a reform yapma çağrısında bulunmuştur.⁴ Bir başka grup entelektüel de “mahkûmiyet, ne zamana kadar?” başlığı altında Krallık Divanı'na mesajlar göndererek kraldan, mahkemeye çıkarılmadan hapsedilen siyasi tutukluların serbest bırakılmasını ve yargısız infazların sonlandırılmasını talep etmiştir.⁵

Mart ayından itibaren ülkede yükselmeye başlayan muhalif sesler karşısında Suudi yönetimi pek çok açıdan tedbirler almıştır. 7 Mart'ta devlet televizyonu SPA'dan bir açıklama yapan Alimler Üst Konseyi, “reform talebiyle yapılan gösteriler[in] fitnecilerin işi” olduğunu ileri sürerek göstericileri fitnecilikle suçlamıştır.⁶ Suudi polisi ise, göstericilere ateş açarak şiddet uygulamaktan geri durmamıştır. Arabistan'ın Katif kentinde düzenlenen bir gösterinin ardından Suudi yetkililer, ülkede demokratik reformlar için büyük çaplı gösteriler düzenlenmesi çağrısı yapan eylemcilere, sokağa dökülmeleri halinde sert müdahalede bulunacakları açıklamasında bulunmuşlardır. Başkent Riyad'da İçişleri Bakanlığı önünde toplanan yüzlerce protestocu, yıllardan beri mahkemeye çıkarılmadan gözaltında tutulan binlerce kişinin serbest bırakılması talebiyle protesto gösterisi düzenlemiş; bakanlık yaklaşık 2000 özel polis ve 200 polis aracıyla korunduğu için binaya girmeye çalışan göstericilerden bazıları polis tarafından gözaltına alınmıştır.⁷ 11 Mart tarihi, Suudi muhalefeti için bir dönüm noktası olmuştur; çünkü birçok Suudi Arabistanlı, Facebook üzerinden iletişim kurarak “Gazap Günü” adını verdikleri bir eylem hazırlığı yapmış; ancak polisin denetimleri ve takibi dolayısıyla bunu başaramamışlardır.⁸ Buradan hareketle siyasilere tehditkâr demeçlerinin, dini yetkililerin gösteri karşıtı açıklamalarının ve güvenlik güçlerinin şiddet içeren davranışları ve müdahale tehdidinin muhalefeti sessizleştirmeye yettiğini söylemek mümkündür.

İnsan Hakları İzleme Örgütü, Suudi Arabistan'daki insan hakları ihalleri ile ilgili bir bildiri yayınlayarak “160'tan fazla muhalif hapsedilmişken sessizlik, Brüksel ve Washington için bir seçenek olmamalı” çağrısında bulunmuştur. Örgüt, tutuklananların çoğunun, son haftalarda ülkenin doğu kesiminde siyasi reform için gösteri düzenleyen Şii azınlıktan olduğunu belirtmiştir.⁹ Fakat bölgedeki isyan dalgasından çekinen Suudi yönetimi her ne kadar gösterileri engellemeye devam etse de küçük tavizler vermeye ve “korku yatırımları” yapmaya başlamıştır. 23 Mart'ta yapılan bir açıklamada Nisan ayında yerel seçimlerin yapılacağı ve 25 Mart'ta da eğitim ve sağlık tesisleri inşaatı dâhil sosyal altyapıyı güçlendirmek için 155 milyar dolarlık yatırım yapılacağı duyurulmuştur.¹⁰

Arap isyanları bölgeyi etkilemeye başladığında Suudi yönetimi hemen tedbir almaya girişmiştir. Kral Abdullah isyanların ikinci ayında (Şubat'ta) 37 milyar dolarlık bir para tahsis ederek eğitim, barınma ve sosyal güvenlik konularında iyileştirmeler yapılması ve çalışanların maaşlarına zam yapılma-

sı talimatını vermiştir. Tunus'ta başlayan gösterilerin diğer ülkelere sıçraması ve yayılmaya devam etmesi üzerine Suudi yönetimi, ülkede her türlü protesto gösterisi ve yürüyüşünü yasaklarken reformlara da devam etmiştir. 25 Eylül'de yaptığı bir açıklamada Kral Abdullah, kadınların 2015'te yapılacak yerel seçimlerde oy kullanabileceğini ve Şura Meclisi'nde görev alabileceklerini belirtmiş, böylece muhafazakar kesimlerin tepkisini çekmeden ve Suud ailesinin konumunu tehlikeye atmadan Suudi gençliğinin hoşnutsuzluğunu azaltmaya çalışmıştır.¹¹ Bazı gözlemciler tarafından bir orta yol modeli olarak nitelendirilen bu adımların atılmasıyla en azından kısa vadede ülkedeki istikrarın sağlanması söz konusu olmuştur.

Kadın Hakları Konusundaki Gelişmeler

Kadın hakları Suudi Arabistan'daki en önemli sorunların başında gelmektedir; zira gerek ülke içerisinden kadınların yaptıkları gerekse yurt dışından yapılan eleştiriler bu konuyu gündemde tutmaya yetmektedir. Toplumsal alanda fazla görünmelerine müsaade edilmeyen kadınlar yeni iletişim imkânlarından yararlanarak temel hakları konusunda mücadeleye devam etmektedir. Ülkeden, bölgeden ve dünyadan haber alma imkânları genişleyen kadınlar farklı sosyal paylaşım sitelerine üye olarak bilinçlenmekte ve farklı siyasal, ekonomik ve toplumsal taleplerde bulunabilmektedir. Bu hareketliliğin en önemli göstergesi, kadınların günlük hayatını önemli oranda sınırlandıran araba kullanma yasağı konusunda yaşanmıştır. Bölgedeki isyanlardan örnek olarak *Twitter ve Facebook* üzerinden örgütlenen kadınlar, 17 Haziran'da arabaları ile sokaklara çıkarak araba kullanma yasağını protesto etme kararı almışlardır. 1990 yılında benzer bir protesto gerçekleştiren kadınlar tutuklanmış, bir yıl boyunca seyahat etmeleri ve 2,5 yıl boyunca çalışmaları yasaklanmıştır. O dönemde din adamları da kadınları "fahişe" olarak yaftalamıştır.¹² 7 Şubat 2011'de onlarca kadın İçişleri Bakanlığı önünde toplanarak yakınlarının tutuklanmasını protesto etmiştir.

28 Nisan'da bir kadının yıl içinde yapılması beklenen belediye seçimleri öncesinde bu yasağın kaldırılması için hükümete dava açması bu konuda yeni bir kıvılcım niteliğinde olmuştur.¹³ Kadınların oy kullanma ve belediye meclislerine seçilme talebi 7 Haziran'da karşılık bulmuş, Şura Meclisi kadınların oy kullanmalarına izin verilmesi kararı almış¹⁴ ve Kral Abdullah da 25 Eylül'de kadınların gelecek yerel seçimlerde aday olmalarına izin verileceğini açıklamıştır. Ulemanın üst düzey yetkilileri ve etkili diğer kesimlerle yaptığı görüşmelerden sonra, kadınların gelecek oturumdan sonra Şura Konseyi'nin tam üyesi olmalarına karar verdiklerini açıklayan Kral, kadınların gelecek yerel seçimlerde aday olabileceklerini ve oy kullanma hakkına sahip olacaklarını kaydetmiştir.¹⁵

Ülkedeki Şiilerin İsyan İhtimali

Suudi Arabistan'ın isyan çıkabilecek en muhtemel kesimi olan ve çoğunlukla ülkenin doğu vilayetlerinde yaşayan Şiiler, Suudi Krallığı'nın en büyük iç tehdidi olarak algılanmaktadır. Büyük çoğunluğu petrol zengini doğu vilayetinde yaşayan ve Suudi nüfusun yaklaşık %15'ini oluşturan Şiilerin, İran'ın çağrısıyla silaha sarılmasından büyük endişe duyan Suudi yönetimi, Şii azınlığın, ülkede ayrımlıkçı faaliyetlerin ve İran'ın ülke içindeki etkisinin artmasına yol açmasından korkmaktadır.¹⁶ Suudi Basın Ajansı'nın 4 Ekim'deki bir haberine göre, Doğu bölgesindeki Katif şehrinde "fitne tahrikçisi" olarak nitelendirilen Şiilerle Suudi güvenlik güçleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Hükümet yetkilileri, göstericilerin bundan sonra da İran adına hareket ettiklerini ima ederek "ücretli askerler"e ve/veya "yanlış yönlendirilmiş" kişilerle karşı "demir yumruklara" karşılık vereceğini açıklamıştır.¹⁷

19 Kasım Cumartesi günü Katif şehri bir kez daha karışmış, 19 yaşındaki bir gencin polis tarafından öldürülmesinin ardından yüzlerce protestocu cenaze töreninde sokağa dökülerek protesto gösterisinde bulunmuştur. Protestolar sırasında polis göstericilere ateş açmış, bir kişi ölmüş pek çok kişi de yaralanmıştır. İçişleri Bakanı sözcüsü Mansur el-Türki Katif'te yaşanan olaylarda yabancı ellerin (İran'ın) olduğunu ve ülkeyi karıştırmaya çalıştıklarını ileri sürerken, Şiiler ise polisin tutumundan şikâyet etmiştir. Gösterilerle birlikte artan güvenlik kaygıları dolayısıyla Suudi Savunma Bakanlığı, hava kuvvetlerini, donanmasını ve kara kuvvetlerini teknik bakımdan yeniden yapılandıracağını, daha modern ve teknolojik savunma teknikleriyle donatacağını açıklamıştır. İçişleri Bakanlığı da polis gücünü arttırma kararı almıştır.

İç Siyasetteki Farklı Konular

Her ne kadar ekonomik, siyasal ve sosyal yardım paketleri açıklansa da Suudi Arabistan, Arap isyan dalgasının ülke siyasetini değiştirmesi tedirginliğini yaşamaya devam etmiş ve kendince bazı "tedbirler" almıştır. 22 Temmuz'da Uluslararası Af Örgütü'nün internet sitesinden yapılan açıklamada, Suudi makamlarının ülkedeki protestoları bastırmak için "anti-terör" yasası hazırladığı açıklanmıştır. Bu yasa kapsamında barışçıl gösteriler yapmak terör suçu sayılmış ve polise şüpheli gördüğü bir kişiyi "terörist" şüphesiyle sorgusuz gözaltına alma hakkı verilmiştir.¹⁸ Af Örgütü'nün 1 Aralık'ta yayınladığı raporda ise Suudi yönetiminin ülkede reform isteyen muhaliflere karşı benimsediği sert tavır eleştirilmiş, "Hükümet, reform çağrılarını daha yükselmeden engellemek istiyor" tespitinde bulunulmuştur.¹⁹

Diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da son zamanlarda hem ekonomik hem de siyasal anlamda bir tehdit unsuru olarak algılanmaya başlanan yabancı işçiler, nüfusun önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Petrol gelirlerine rağmen işsizlik oranının %10'a vardığı ülkede, Arap Baharından etkilenmemek ve daha çok Suudi vatandaşına iş imkânı sağlamak

amacıyla Çalışma Bakanlığı yaklaşık üç milyon yabancı işçiyi kısa bir zaman içerisinde evlerine gönderme kararı almış,²⁰ bu kapsamda 30 bin Türk işçi de sınır dışı edilmiştir.²¹

Yıl boyunca askeri önlemler almaya ve askeri gücünü artırmaya devam eden Suudi Arabistan'da, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin el-Kubeyl 19 Kasım'da kapsamlı bir askeri genişleme programı açıklamıştır. Kubeyl, ülkeyi “çevreleyen koşullar” nedeniyle Suudi Arabistan'ın “en üst seviyede harbe hazırlık” için daha fazla harcama yapacağını belirtmiştir. Açıklanan askeri paket kapsamında 150 bin kişilik Suudi ordusuna 125 bin kişi daha eklenmesi; Ulusal Muhafız Gücü'nün tahminen 25 bin asker daha büyümesi; donanmaya yaklaşık 30 milyar dolar harçayarak yeni gemiler ve denizaltında kullanılan füzeler satın alınması ve hava kuvvetlerine yaklaşık 500 savaş uçağı alınması kararlaştırılmıştır. Aynı paket kapsamında İçişleri Bakanlığına bağlı polis ve özel kuvvetler sayısının 60 bine çıkarılacağı belirtilmiştir.²²

2011 yılında ülkenin yönetim kademesinde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. 22 Ekim'de Arabistan Veliht Prens'i ve Savunma Bakanı Sultan Bin Abdülaziz 86 yaşında vefat etmiş, Kral Abdullah 28 Ekim'de İçişleri Bakanı Prens Naif'in tahtın yeni varisi olduğunu açıklamıştır.²³ Daha liberal olan Sultan yerine muhafazakâr görüşleriyle bilinen Naif'in veliaht prens olması iç siyasette beklenen reformların gerçekleşmeme ihtimalinin yükseldiği kanaatini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, Kral Abdullah'ın talimatıyla Hac, Ekonomi ve Planlama, Kamu Hizmetleri ile Sanayi ve Ticaret Bakanları değişmiştir.²⁴

2011 yılında sembolik de olsa beklenen seçimler yapılmıştır. 29 Eylül'de yapılan seçimlere toplam seçmenlerin %10'dan daha az bir kısmı katılmış ve 1 milyon 800 bin kişi oy kullanmıştır.²⁵ Yaklaşık 1,5 yıl gecikmeli yapılan ve 10 bin gözlemcinin izlediği seçimlerde oy kullanılan devlet kurumlarında Kral Abdullah ve Emir Sultan'ın duvarlara asılan büyük fotoğrafları dikkat çekmiştir.²⁶

Ülkedeki Reform Sürecini Etkileyen Faktörler²⁷

Arap Baharının da etkisiyle önemsenen Suudi Arabistan'daki değişim ve reform sürecine rağmen ülkedeki reform sürecini ve muhtemel değişimi etkileyecek bazı temel hususlar vardır. Bunların incelenmesiyle 2011 yılında tartışılan ülkedeki reform sürecinin yönü hakkında bir fikir beyan etmek mümkün olur. İlk olarak, dünyanın en zengin petrol ülkesi olan Suudi Arabistan'da halk hala ekonomik olarak temel ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilme imkânına sahiptir. Suudi yönetimi petrolden elde edilen geliri halka dağıtarak ve her türlü maddi imkândan istifade ettirerek halktan gelecek siyasal taleplerin önüne geçmeye çalışmaktadır. Ülkedeki genel manzaraya bakıldığında bu stratejinin bugüne kadar başarıyla uygulandığı görülmektedir.

Ancak, bölgede ve dünyada meydana gelen gelişmeler sonucunda bilinçlenen halk, eskisi gibi ekonomik kazançlarla yetinmemiş; kültürel, siyasal ve toplumsal taleplerde bulunmaya başlamıştır. Ayrıca, petrol fiyatlarındaki beklenmedik düşüşler, Batı dünyası kaynaklı küresel ekonomik kriz, ülkedeki hızlı nüfus artışı ve genç nüfusun fazlalığı gibi gelişmeler halk arasında yönetime karşı güvensizliğin artmasına yol açmış ve toplumsal muhalefeti güçlendirmiştir.²⁸ Örneğin, sadece Mısır'daki ayaklanmanın yol açtığı istikrarsızlığın Suudilere maliyeti 267 milyon dolar olmuştur. İstikrarsızlığın devam etmesi durumunda yabancı yatırımcıların paralarını ve yatırımlarını bölgeden çekme ihtimalleri bulunmaktadır. Her şey bir tarafa, Suudi Arabistan'ın 26 milyon civarındaki nüfusunun yaklaşık %70'i 30 yaşın ve yaklaşık %35'i ise 16 yaşın altında bulunmaktadır.²⁹ 15-29 yaş arasındaki gençlerin yaklaşık %16'sının işsiz olması ciddi sosyal, ekonomik ve siyasal olayların habercisidir. Dolayısıyla gelecekte ekonomik sorunların artarak devam etmesi beklenmektedir.

İkinci olarak, adından da anlaşılacağı üzere bir aile devleti ve monarşik bir yapıya sahip olan Suudi Arabistan'da Suud ailesi ve akraba aşiretlerin halk üzerindeki hakimiyeti hala güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Suudi Arabistan'da demokratik kurum ve kuralların olmaması ve tek bir ailenin tüm devlet mekanizmasını denetimi altında tutması, son zamanlarda hem içeriden hem de dışarıdan yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Siyasal hayatın en güçlü aktörü olan kralın yetkilerinin, bugüne kadar sadece sembolik bir yetkiye sahip olan ulusal parlamento ve yerel yönetim lehine azaltılması benzeri reform ve değişim talepleri Suud ailesinin fertleri tarafından dahi dile getirilmektedir. İletişim imkanlarının artmasıyla birlikte, ülke insanının; artık yöneticilerin davranış ve yaşantılarını, bununla birlikte ailelerini ve yakın çevrelerini araştırıp, yapılan hataları ve usulsüzlükleri anında geniş kitlelere duyurabilmesi dolayısıyla yönetici seçkinler, hiç bu kadar kırılğan bir duruma düşmemişlerdi. Örneğin, yakın zamanda Cidde kentinde meydana gelen sel felaketi karşısında hazırlıksız yakalanan ve çaresiz kalarak insanların mağdur edilmesine neden olan Suudi yönetimini eleştiren yüzlerce yazı ve yorum Suudi gazetelerinde yayınlanmıştır. Sözüün özü, artık kimse eleştirilemez değildir.

Üçüncü olarak, diğer bölge ülkeleriyle karşılaştırıldığında İslam'ın en kutsal beldelerinde yaşayan Suudi toplumu, dini değerlere daha duyarlı ve daha bağlı durumdadır. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'ı anayasa olarak kabul ettiğini ilan eden Suudi rejimi de, dini oldukça yoğun bir biçimde siyasal meşruiyet elde etmede kullanmakta ve böylece halkı kontrol edebilmektedir. Ülkedeki halkın önemli bir kesiminin; İslam dışında bir yönetim modeli olarak nitelendirilen demokrasinin iyi bir yönetim şekli olmadığı kanaatini taşımakta ve siyasal reform taleplerini gereksiz gördüğü tahmin edilmektedir.

Ancak son zamanlarda el-Kaide örgütü dışındaki dini gruplar, dini söylemler kullanarak rejimin değişmesini talep etmektedirler. Daha çok diğer

bölge ülkelerinde ve Batıda yaşayan bu İslamcı muhaliflerin fikirleri, halk arasında, artık modern iletişim araçları vasıtasıyla daha kolay yayılabilmektedir. Muhalif haber portalları ve internet siteleri, rejimin medya ve iletişim tekelini kırmış bulunmaktadır. Özellikle Selman el-Avdeh, Sefer el-Havali, Dr. Muhammed Mesari ve Nasr el-Amr gibi önde gelen yenilikçi ve ıslahatçı muhalif selefi âlimlerin, Suudi rejiminin daha şeffaf olması ve halkın taleplerini dinlemesi gerektiği yönündeki çağrıları oldukça etkili olmaktadır. Devletin kuruluşundan bu yana dini yorumda bulunma tekelini elinde bulundurarak Suudi yönetimine dini meşruiyet sağlayan Şeyh Ailesinin (Muhammed bin Abdulvahhab ailesi) de gücü giderek azalmaktadır.³⁰

Dördüncü olarak, Batılı devletlerin Suudi yönetimine desteğinin kapsamı ve şartlarının ne olduğu konusunda tereddütler oluşmaya başlamıştır. Aslında bu ülkelerin gelecekteki desteğinin ne kadar sınırlı ve etkisiz olduğu Mısır örneğinde ortaya çıkmıştır. Batılı projelerin bölgede artık kayıtsız ve şartsız bir biçimde uygulanması söz konusu olamayacaktır. İslami hükümetlerin iktidara gelmeleri ve Çin'in bölgeye artan ilgisi dikkate alındığında; Ortadoğu'da ne bölge bazında ne de ülke bazında artık tek muhatap vardır; çünkü farklı çıkarları temsil eden birden çok siyasal, toplumsal ve ekonomik kesimler ve aktörler mevcuttur. Batılı ülkelerin hem Suudi Arabistan yönetimiyle çalışmak istemeleri hem de bu yönetimin iktidarını sınırlayacak ve hatta değiştirecek olan demokratikleşme talepleri ciddi bir ikilem oluşturmaktadır. Batı tarafından dayatılan demokrasi ve halkın kendi kaderini tayin hakkının diğer bölge ülkelerinde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da sandıktan yerli, milliyetçi, dindar ve anti-Batı gruplar çıkarması kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle, Batılı devletler geçiş sürecinin kendi çıkarlarını en az zedeleyecek biçimde gerçekleşmesi için çalışacaklar; ancak bunu, muhtemel gelişmeleri ve dönüşümü dikkate alarak yapacaklardır.

Beşinci olarak Suudi Arabistan; Mısır dışındaki en önemli, en stratejik ve Batının çıkarlarının en çok bağlı olduğu Arap ülkesi olarak, ABD başta olmak üzere Batılı güçlerin kendisinden kolay kolay vazgeçmeyeceği bir konumdadır. Batının çıkarları söz konusu olduğunda Suudi Arabistan, aslında Mısır'dan daha önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Suudi Arabistan olmadan, petrol fiyatları ve İsrail'in güvenliği gibi Batının bölgesel çıkarlarının savunulması neredeyse imkânsız hale gelecektir. Yönetime geldiği günden beri Müslüman Dünya ile ilişkileri geliştirmek istediğini ve bölgedeki demokratikleşme süreçlerinin hızlandırılması gerektiğini vurgulayan Obama Yönetimi, gerçek bir ikilem ile karşı karşıya kalmıştır. Gelişmelerin gösterdiği kadarıyla, güvenilirliğini ve etkisini giderek kaybeden Obama Yönetiminin bu önemli dış politika krizinin üstesinden gelmesi kolay olmayacaktır. Bugün gelinen noktada ABD artık eskisi gibi korkulan, hayranlık ve saygı duyulan ve talepleri karşılanan bir devlet değildir. Aksine, Suudi Krallığı'nın kadim müttefiki ABD'nin koruyucu şemsiyesi güvenilirliğini ve dolayısıyla Riyad için anlamını giderek kaybetmektedir.

Altıncı ve son olarak, Suudi Arabistan yönetimi bölgedeki statükocu güçlerin başında gelmekte, çoğunlukla statükocu devletlerin/yönetimlerin destekçisi olmakta ve gerektiğinde hamiliğini yapmaktadır. Bu sebeple eskiden beri, yönetimden bir şekilde uzaklaştırılan statükocu liderlerin sığındığı bir ülke konumundadır. Geçmişte Uganda'nın eski diktatörü İdi Amin'e ve Pakistan eski başbakanı Navaz Şerif'e kapılarını açan Suudi Arabistan, Tunus'ta halk ayaklanması sonucu iktidardan düşen Zeynel Abidin bin Ali'ye ve bir suikast sonucu ağır yaralanan Abdullah Salih'e de kucak açmıştır. Sokak gösterileri karşısında çaresiz kalan Bahreyn'e ve iç savaş yaşayan Yemen'e askeri birlikler göndermek zorunda kalmıştır. Ancak statüko güçlerinin zor durumda kalmaları ve alttan gelen değişim talepleri karşısında köşeye sıkışmakta ve yeni bir bölgesel rejim gerektiğini ortaya çıkaran son isyan dalgası karşısında uzun süre direnmesi giderek zorlaşmaktadır.

Suudi Arabistan'ın Arap İsyanlarına Bakışı

Genel Bakış

Suudi Arabistan'ın geleneksel dış politikası; uluslararası gelişmelere genel manada bir kayıtsızlık, bölgedeki muhalif gruplara parasal destek vererek istikrarı sağlamaya çalışma ve ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında kalma ilkeleri bağlamında belirlenmiştir. Ancak bölgesel şartların değişmesiyle birlikte Riyad Yönetimi, bu geleneksel bakış açısını değiştirmek zorunda kalmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı gerçekleştirilen saldırılar sonrasında ABD ve diğer Batılı ülkelerde meşruiyeti ve siyaseti sorgulanmaya başlanan Suudi yönetimi, dış politikasını yeniden yapılandırma ihtiyacı hissetmiştir. Suudi yönetimi, ayrıca, Batıya bağımlılığını ortadan kaldırarak İran tehdidini dengelemek ve ekonomik ilişkilerini çeşitlendirmek gibi bölgesel çıkarlarını gerçekleştirmek konusunda artık daha bağımsız davranmak isteğini de belli etmiştir.

2010 yılının sonlarında başlayan Arap isyanlarıyla birlikte bölgesel şartlar bir kez daha değişmiş, bölgesel dengeler sarsılmıştır. Bunun üzerine Suudi yönetimi bazı önemli bölgesel güçlük ve tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak, on yıllardır bölgedeki varlıklarını devam ettiren otokratik rejimlerin birer birer düştüğü bir bölgede istikrar sağlamak oldukça güçleşmektedir. İkinci olarak, Arap isyanları sonucunda oluşan kaotik ortamda ortaya çıkan düşman ve revizyonist güçlerin giderek güçlendiği ve sayılarının arttığı bir bölgede güvenliğin sağlanması giderek daha zor olmaktadır. Üçüncü olarak, Arap isyanlarıyla birlikte tarihte ilk kez demokrasi ve siyasal yönetime katılma talebinde bulunan halk kitleleri karşısında Suudi Monarşisi gibi rejimlerin Batıyla iyi ilişkilerini muhafaza etmesi de giderek zorlaşmaktadır. Dördüncü olarak, bölgedeki tarihi siyasal ve dinsel rakip olan İran'ın, Arap isyanlarının ortaya çıkardığı şartları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesi, Suudi Arabistan'ın bölgesel hâkimiyetine büyük bir darbe vurma ihtimaline

sahiptir. Bundan dolayı, ülkenin zengin petrol bölgesi olan doğu vilayetleri dâhil, Arap ülkelerinde Şiiilerin İran siyasetinin araçları olarak kullanılması ihtimali Suudi yönetimini endişelendirmektedir.³¹

Mevcut isyanları durdurmak ve potansiyel isyanları engellemek için her fırsatı değerlendirmeye çalışan Suudi yönetimi Arap isyanları sırasında da geleneksel dış politika araçlarını bölgedeki yeni gelişmeler ve tehditlere karşı kullanmaya devam etmiştir. Bu araçlar petrolden elde edilen paranın harcanması, güvenlik güçlerinin sayı ve niteliğinin geliştirilmesi, dini anlayışın meşruiyet amaçlı kullanılması ve geleneksel yönetim şekline ağırlık vermektir. Suudi yönetimi bu araçları kullanarak Arap dünyasındaki isyan dalgasını durdurmaya çalışmaktadır ve çalışacaktır.

Krallığın istikrara kavuşmasından bugüne kadar Suudi yönetiminin en önemli dış politika aracı enerji kaynaklarının gelirlerinden elde edilen para olmuştur. Riyad Yönetimi bölgesel bir güç olarak her zamankinden çok daha fazla para harcamak durumunda kalmıştır. Suriye ve Hizbullah'ın etkisini kırmak amacıyla 2006 yılından beri Lübnan'a 2,5 milyar dolar gönderen Suudi Krallığı, Filistinli gruplara ve halkına birkaç milyar dolarlık yardımda bulunmuştur. Mübarek rejiminin devrilmesinden sonra en önemli Arap ülkelerinden biri olan Mısır'ın yeni yönetimiyle ilişkilerini geliştirmek amacıyla bu ülkeye 4 milyar dolarlık bir yardım göndermiştir.³² Ürdün'ün ekonomik sorunlarının çözülmesine yardım etmek ve isyanların bu ülkeye ulaşmasına engel olmak amacıyla bu ülkeye de 1,4 milyar dolarlık karşılıksız yardım yapmıştır. Körfez ülkelerinin isyan dalgasından etkilenmemesi ve siyasal istikrarın bozulmaması için ekonomileri kırılgan olan Bahreyn ve Umman'a da gelecek on yıllık sürede yıllık 500 milyon dolarlık yardımda bulunacağını açıklamıştır. Kısmi bir siyasal istikrarın sağlanmasından sonra Suudi yönetiminin Suriye ve Yemen'e de ekonomik yardımda bulunacağı açıklanmıştır. Bir Suudi yetkili, hükümetin, bölgesel barış ve istikrarın sağlanması için bütçeden yıllık 15 milyar dolarlık bir pay ayırdığını açıklamıştır.³³ Bütün bunlardan, Suudi Arabistan'ın ulusal istikrarı ve bölgesel barışı satın almaya çalıştığını ileri sürmek mümkündür.

İkinci önemli dış politika aracı ise, güvenlik birimlerinin güçlendirilmesi ve güvenlik araçlarının sayısının artırılmasıdır. Askeri alandaki dezavantajlı durumdaki kurtulmak için Suudi yönetimi özellikle ABD'den milyar dolarlık silah ve uçak almaktadır. Öyle ki 1980'li yıllardan itibaren dünyada silaha en fazla para ayıran ülkelerin başında gelmektedir. Suudi yetkililerin yaptıkları açıklamalara göre, gelecek 10 yıl içinde silahlı kuvvetlerini iki katına çıkarmayı planlayan Suudi yönetimi, isyanlardan dolayı ekonomisi zayıflayan devletlere yıllık 15 milyar dolar para yardımında bulunmayı düşünmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Genelkurmay Başkanı General Hüseyin el-Kubeyl'in Kasım ayında yaptığı bir açıklamaya göre, Suudi Arabistan, bölgedeki şartların gerektirmesi sonucunda ortaya çıkan yeni ortamda ordunun

savaşma gücünü en yüksek düzeyde tutmak için gerekli tedbirleri alacaktır.³⁴ İsrail'in elindeki nükleer silahlardan, İran'ın da nükleer silah üretme sürecinden vazgeçmemesi dolayısıyla bölgenin nükleer silahlardan arındırılması çabalarının başarıya ulaşamayacağını düşünen Suudi yetkililer, kendi nükleer silahlarını geliştirmeye çalışacaklarının sinyallerini vermiştir. Bu amaçla ilk aşamada 16 nükleer reaktör inşası için 300 milyar dolar harcayacaklarını ilan etmişlerdir.³⁵ Bu planlar Suudilerin güvenlik konusunda kendilerine güvenmelerini sağlarken sunacağı istihdam imkanıyla da ülke ekonomisine ciddi bir katkı yapacaktır.

Üçüncü bir dış politika aracı ise, meşruiyet sağlama ve müttefik bulma amaçlı dini söylemin ve geleneksel Bedevi Arap anlayışının kullanılmasıdır. 1986 yılından itibaren Mekke ve Medine'nin Hizmetçisi/Emanetçisi (*Hadim el-Harameyn eş-Şerifeyn*) sıfatını taşıyan Suudi Kralları, ülkenin dış politikasında, İslam Dini'nin en kutsal iki mekânına ev sahipliği yapmanın avantajlarını kullanmaya çalışmaktadırlar. En azından, kutsal mekânları ülkesinde bulundurmamak Riyad'ın Müslüman dünyanın doğal lider adayları arasına girmesine vesile olmaktadır. Suudi Arabistan uzun zamandır dünyanın hemen her bölgesindeki Müslümanların toplumsal ve ekonomik sorunlarına ilgi göstermiş, İslam Dininin yayılması için büyük miktarlarda para harcamış ve Müslüman Dünyadaki muhalefet gruplarına destek vermiştir. Riyad merkezli Rabita'nın (Rabita el-Alem el-İslamiye) Müslüman Dünyadaki muhtaçlara yaptığı eğitim, ekonomik ve insani yardımlar, Suudi Krallığının yumuşak gücünün en önemli araçlarından biri olarak nitelendirilmiştir. Özellikle İran İslam İnkılabı'ndan sonra dini, dış politikasının önemli bir aracı haline getiren Suudi yönetimi, İran ile rekabetinde Sünni ülkelerin dinsel öncüsü olma sıfatını sıklıkla kullanmıştır. Suudi Arabistan, kendini Müslüman devrimcilerin lideri olarak takdim eden İran'a karşı, İslam Dini ve medeniyetinin doğuş yeri olma avantajıyla karşı çıkmaktadır.

Suudi Arabistan'ın bölgesel dış politikada kullandığı temel araçlardan bir başkası ise geleneksel hanedanlığa dayanan monarşik yönetim biçimidir. İngiltere'nin Avrupa'da sahip olduğu konuma benzer şekilde Suudi Krallığı, Arap dünyasının geleneksel devlet ve toplum yapısına sahip ülkelerin başında gelmektedir. Arap isyanlarının başarıya ulaştığı (Tunus, Mısır ve Libya) ve rejimleri sarstığı (Suriye ve Yemen) ülkelerin tamamının cumhuriyet rejimleriyle yönetilen ülkeler olduğu dikkate alındığında, geleneksel yapılara önem veren devletlerin halk tarafından benimsenirken Batıcı ve seküler bir siyasal ve toplumsal sistem öngören cumhuriyet rejimlerinin halka yabancı olmasından dolayı karşı çıkıldığı söylenebilir. Bölgenin en güçlü monarşisi olan Arabistan'ın, yarımadadaki monarşileri bir araya getiren Körfez İşbirliği Konseyi'nin Ürdün ve Fas monarşilerini örgüte üye olmaya davet etmesine öncülük yapması, Suudi Arabistan'ın bölgesel istikrar sağlama ve monarşileri koruma amacına yöneliktir. Diğer monarşileri üye yaparak hem bölgesel statikoyu korumak hem de İran'a karşı dengeleri lehine çevirmek istemektedir.

Suudi yönetimi özellikle 35 milyonluk Fas'la işbirliği yaparak Mısır'ın bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışmaktadır.³⁶ Suudi siyasetçiler monarşi rejimlerinin siyasal zayıflıklarını ve ekonomik sorunlarını kullanarak Riyad merkezli bir bölgesel güç oluşturmak istemektedir. Dolayısıyla, herhangi bir monarşinin düşmesinin neden olacağı domino etkisinden korkan Suudilerin monarşilere yardım etmesinin temel amacı bu rejimleri değil, kendini korumaktır. Suudi Arabistan bu amacına ulaşırsa devrimlerin sadece bir cumhuriyet olgusu olduğunu göstermiş ve böylece etkisini sınırlamış olacaktır.

Suudi Arabistan yönetiminin, isyanlar başladıktan hemen sonraki ilk tepkisi yönetimlere sahip çıkmak şeklinde olmuştur. Arap dünyasındaki gelişmeleri kontrol altına almak için tüm bölgede faaliyetlerine aralıksız devam eden Riyad, bölgesel çatışmalara ve isyan alanlarına doğrudan müdahale etmiştir. Veliiaht Prens Naif bin Abdülaziz yaptığı bir açıklamada ülkesinin hiçbir şekilde Arap dünyasındaki gelişmelere kayıtsız kalamayacağını ve istikrarın sağlanması için gerekli tüm tedbirleri alacaklarını ifade etmiştir. Örneğin, bu bağlamda Şubat ayının son günlerinde Sünni Bahreyn Krallığını Şii göstericilere ve muhalefete karşı korumak için bin kişilik bir askeri birlik göndermiş ve rejimin devrilmesini engellemiştir. Suudi yönetiminin birinci önceliği Arap Baharını, isyan ve devrim sürecini durdurmak olmuştur. Başarılı olamayınca de her bir ülkedeki yeni güçlerle işbirliği yapmaya çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle, bölgedeki yönetimlere rejimin korunması amacıyla destek verirken, rejimin düşme tehlikesi geçirmesiyle birlikte muhalif gruplara da maddi ve manevi destek vermekten geri durmamıştır. Bundan dolayı şu ana kadar bölgede rejim değişikliği yaşayan ve yaşamayan ülkelerde ciddi bir Suudi karşıtlığı ortaya çıkmamıştır.

Arap isyanlarının bölgenin müstakbel siyasal sisteminin belirlenmesinde merkezi bir rol oynayacağı belli olduktan sonra Suudi Arabistan'ın işi daha da zorlaşmıştır. Bir taraftan on yıllardır monarşi rejimlerini ötekileştiren cumhuriyet rejimleri ve rakip ideolojiler ardi ardına yıkılmakta, diğer taraftan yerine pek tasvip etmediği alternatif rejimler ortaya çıkmaktadır. Suudi Rejimi bu yeni duruma karşı birbiriyle çelişen siyasetler izlemeye çalışmaktadır. Hem statükonun, dolayısıyla eski yapının değişmesinin karşısında durmakta hem de bölgesel liderlik peşinde koşmaktadır. Reformist *Arab News* gazetesinin ifadesiyle, Suudi Arabistan "aynı zamanda hem küresel bir lider hem de Ortaçağın bir birikintisi olamaz."³⁷ Dolayısıyla er ya da geç Riyad'daki seçkinlerin ülkenin yeniden yapılandırılması için gerekli süreci istemeden de olsa başlatmak zorunda kalacaklarını söylemek abes değildir.

Suudi Arabistan'ın Ülke Bazındaki Tepkisi

En güçlü ve zengin Körfez ülkesi olan Suudi Arabistan yönetimi, Mısır'daki Mübarek rejiminin düşmesinden dolayı en fazla rahatsız olanların başında gelmiştir. ABD Yönetimini Mısır'daki rejim değişikliğini engellemek için bü-

tün imkanlarını seferber etmesini isteyecek kadar statüko yanlısı olan Suudiler, sıranın kendilerine de geleceğinden korkmaktadırlar. Suudi yönetimi herhalde en az İsrail ve Batılı büyük güçler kadar bölgesel statükonun devamını, kendi çıkarları açısından hayati görmektedir. Bunun için Yemen ve Bahreyn gibi etrafındaki ülkelerde başlayan halk ayaklanmalarına karşı mevcut rejimleri korumak için silahlı kuvvetler dâhil tüm imkânlarını kullanmakta ve bu ülkelere askeri birlikler bile gönderebilmektedir. ABD'nin bölgede değişim beklentisi içinde olduğunun farkında olan Kral Abdullah, 2011 yılı içinde onlarca kez ABD Başkanı Obama ile telefonda konuşarak ABD'nin değişim yönünde bölgeye yapacağı muhtemel müdahaleleri engellemeye çalışmıştır.

Suudi Arabistan “bölgede istikrarsızlık oluşmaması için” kendine yakın rejimlere destek sağlamaya da devam etmiş, gelecek on yıl için Bahreyn ve Umman’a 500 milyon dolar, bu yıl ise Mısır’a 4 milyar dolar ve Ürdün’e 1,4 milyar dolar bütçe ayırmıştır.³⁸ Suudi Kralı Abdullah, 19 Aralık’ta düzenlenen KİK’in yıllık toplantısında ülkesinin ve Arap komşularının güvenliklerinin hedef alındığını belirterek Körfez ülkelerine birlik olmaları çağrısında bulunmuştur. Güvenliği hedef alan ülke olarak İran’a işaret edilmiş ve KİK’in temel kuruluş gerekçesi olan İran’ın etkisinin yayılmasını engellemek amacıyla her türlü imkânın seferber edileceği belirtilmiştir.³⁹

Suudi Arabistan’ın Arap isyanlarına karşı her ülke için tutumu başından bu yana farklılıklar göstermiştir. Suudi Krallığı bazı ülkelerde halkların yanında yer alırken bazı ülkelerde ise diktatörlere destek olmuştur. Suudi yönetimi isyanların ilk ortaya çıktığı ve başarılı olduğu Tunus’ta devrik lideri Zeynel Abidin Bin Ali’ye destek vermiş, devrilmesinden sonra da sığınma talebini kabul ederek ona kucak açmış ve mahkemeye çıkarılmasına engel olmuştur. Bu olay gerek Tunus halkının gerekse Arap dünyasındaki önde gelen âlimlerin tepkisini çekmiştir. Örneğin, önde gelen İslam Hukukçusu Yusuf el-Kardavi “zalimi himaye etmek ve ona hizmet” etmenin caiz olmadığını ifade etmiştir. Gelen tepkiler üzerine Suudi Dışişleri Bakanı Prens Suud el-Faysal, Bin Ali’nin Suudi Arabistan topraklarından Tunus’ta herhangi bir faaliyette bulunamayacağını, bunun Tunus’un içişlerine karışmak olarak algılanmaması gerektiğini ve Tunus halkına ve taleplerine zarar vereceğini düşünmediğini ifade etmiştir.⁴⁰ Seküler rejimin düşmesinden sonra da pragmatik bir hamleyle kerhen de olsa ülkenin en önemli siyasal aktörü haline gelen İslamcı en-Nahda Partisi ve diğer siyasal oluşumlara destek vermeye, en azından onlara engel çıkarmamayı kabul etmeye başlamıştır.

Libya’da Kaddafi rejimine karşı olan Arabistan, ülkeye NATO müdahalesi yapıldığı dönemde ve karışıklığın devam ettiği süre boyunca dünya petrol üretiminde Libya’nın açığını kapatmıştır. Kaddafi’nin devrimci söyleminden dolayı Suudi yöneticilerin Kaddafi Libya’sı ile ilişkileri hiç de olumlu olmamıştır.

Mısır'da her ne kadar Hüsnü Mübarek'i desteklemeye çalışsa da olayların gidişatı çerçevesinde bu hususta baskı oluşturamamıştır. Kral Abdullah, Mısır halkının ülke genelindeki istifa çağrısına rağmen Mübarek'e desteğini kesmemiş ve "Hiçbir Arap veya Müslüman, Arap ve Müslüman olan Mısır'ın güvenlik ve istikrarına karışmaya izin veremez. İnsanların arasında ifade özgürlüğü adı altında girerek onları yıkıcı nefret enjekte etmelerine yol verilemez" demiştir.⁴¹ Kral Abdullah, Mısır için uluslararası çaba da sarf etmiş, ABD Başkanı Barack Obama'ya, Washington yönetiminin Mısır'a yaptığı yardım programını geri çekmesi durumunda, bu desteği kendilerinin vereceğini söylemiştir.⁴² Mübarek iktidarı sona erdikten sonra da her ne kadar yeni yönetimle görüşmelere başlasa da Suudi Krallığı, Mübarek'in fiziksel ve psikolojik açıdan sağlığının iyi olmadığını belirterek Mısırlı yetkililerden Mübarek'i affetmelerini ve tedavisinin yurt dışında yapılması için izin vermelerini istediği haberleri çıkmıştır.⁴³ Fakat yılın sonuna doğru Suudi Krallığı'nın yeni düzene uyum sağladığını ve yeni yönetimle işbirliği yapmaya başladığını söylemek mümkündür. Mısır el-Ezher Üniversitesi ile Suudi Arabistan Vakıflar Bakanlığı arasında Sünnî mezhebinin güçlendirilmesi ile ilgili yapılan anlaşma bunun örneklerinden sayılabilir.⁴⁴

Suriye, hem bölge ülkelerinin hem de uluslararası güçlerin Arap baharı boyunca çok fazla sınavdan geçtiği bir ülke olmuştur. Suriye'de kriz patlak vermeden önce Suudi Arabistan Suriye ve Lübnan arasında ara buluculuk yapmaya başlamış fakat Beşar Esad ile doğrudan temaslardan bir sonuç alınmayınca, arabuluculuktan vazgeçmiştir.⁴⁵ İsyancılar Mart ayı ortasında patlak verdiğinde Suriye'de durumun bugünkü haline geleceği tahmin edilmemişti. Suriye Devlet Başkanı Esad, resmi bir ziyaret amacıyla 13 Nisan'da Suudi Arabistan'a gitmiş ve Suudi Kralı Abdullah ile Ortadoğu'daki son gelişmeleri ve Filistinliler arasındaki diyalog süreci gibi konuları ele almıştır.⁴⁶ Suriye'de rejimin muhaliflere yönelik şiddeti artarak devam etmiş, Suudi Kralı Suriye yönetimini protestoculara karşı orantısız güç kullanmakla suçlamış ve ülkedeki büyükelçisini geri çağırmıştır.⁴⁷ Suudi yönetimi Suriye'deki insani dramın sona erdirilmesi için oldukça aktif bir siyaset izlemiş ve sorunun çözümü kavuşturulması için farklı platformlarda öneriler geliştirmiştir. Buna karşılık Suriye rejimi de, Suudi Arabistan'ın, Katar ve Türkiye ile birlikte teröristlere destek veren bir ülke olduğunu belirtmiş ve sunduğu öneriler de Suriye ve onu destekleyen İran tarafından olumlu karşılanmamıştır.

Benzer şekilde, Mısır'da son günlerine kadar Mübarek Yönetimi'ne destek verirken, Mübarek rejiminin yıkılmasından sonra oluşturulan yeni askeri rejime ve muhalefeti temsil eden İhvan'a ve ülkedeki Selefi gruplara destek vermiştir. Ülkedeki istikrarın sağlanması ve rejimi yanında tutmak için Mısır'ın yeni yönetimine 4 milyar dolarlık bir yardım yapmıştır. Ayrıca Suudi yönetimi, Kraliyet Ailesinin meşruiyetinin tartışılmasına yol açmasından ve kendi rolünü çalmasından korktuğu İhvan'ın başarılı olmasını istemediğini ve İhvan'a karşı daha radikal olan Selefilere destek verdiğini belirtmek gerekmektedir.

Suudi Arabistan'ın Bahreyn ve Yemen Müdahalesi

Suudi Arabistan için Arap Baharı testi sayılabilecek ülkelerin Bahreyn ve Yemen olduğunu ileri sürmek mümkündür. Batı, Yemen ve Bahreyn'deki hareketliliklere petrol ve jeopolitik kaygılar sebebiyle ilgi göstermiş ve Suudi Arabistan'ın yaşananlardan etkilenmemesi, petrol sevkiyatının güvenli şekilde sürdürülmesi için çabalamıştır. Örneğin uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Standard&Poor's Suudi Arabistan'da başlayacak bir halk hareketinin küresel ekonomiyi ciddi manada etkileyeceğini ifade etmiş⁴⁸ ve küresel güçleri Suudi Krallığını koruma konusunda uyarmıştır.

Yemen'de iktidarın düzenli ve sorunsuz bir şekilde el değiştirmesi ve Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'e onurlu bir çıkış sağlanmasından yana olan Suudi Arabistan, bunu sağlamak için Körfez İşbirliği Konseyi'nde aktif olarak çalışmış ve diğer ülkelere öncülük etmiştir. Yemen muhalefeti ilk başta Suudi Arabistan'ın Salih yönetimi ile olan arabuluculuk teklifini reddetmiş,⁴⁹ Salih'in görevden ayrılması için başlatılacak resmi görüşmelerden önce bazı şartlar ileri sürmüştü, fakat kısa bir süre sonra Yemen'de iktidar devri için KİK'in planını imzalamak üzere Suudi Arabistan'a gitmiştir. 27 Nisan'da imzalanan anlaşma kapsamında devlet başkanlığı seçimiyle sonuçlanacak 3 aylık bir geçiş süreci öngörülmüştür. Protestolara hemen son verilmesini isteyen plan doğrultusunda Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'in planın imzalanmasından sonraki bir ay içinde istifa etmesi ve yetkilerini başkan yardımcısına bırakmasına, karşılığında da kovuşturmayla uğramamasına karar verilmiştir.⁵⁰ Suudi Arabistan Yemen'de siyasi geçişi sağladıktan sonra ülkede yaşanan kılığın çözmek amacıyla 3 milyon ton ham petrol yardımında bulunmuştur.⁵¹

Yemen'de Ali Abdullah Salih'e sürekli olarak destek çıkan Suudi yönetimi, isyanların başlamasından sonra Yemen ordusuna teçhizat, istihbarat ve lojistik desteği vermiştir. Ancak Suudi Krallığı son zamanlarda radikal İslamcı gruplar ile Şii grupların etkisini arttırdığı ülkede Sünni muhalif gruplarla arasını düzeltmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, Suudi yönetimi Yemen'in en önemli İslamcı partisi olan ve Suudi destekli Haşid Kabilesi'nin önde gelenleri tarafından kurulan İslah Partisi'ne destek vermektedir. Kendisine yapılan bir suikast girişiminde ağır yaralanan Salih'i ülkesinde tedavi ettiren Riyad, muhalefet ile iktidar arasında arabuluculuk yapmaya çalışmaktadır.

Suudi Arabistan ile uzun bir sınıra sahip olan Yemen, fazla nüfusu, radikal muhalefet grupları, geri kalmış ekonomisi ve istikrarsız siyasi yapısıyla Suudi Krallığı için önemli bir güvensizlik kaynağı olarak algılanmaktadır. Eski İstihbarat Şefi Prens Türki el-Faysal'a göre, Pakistan'ın kabile bölgeleri gibi terörist grupların sığınağı olan Yemen coğrafyasının istikrarlı ve güvenli kılınması Krallığın en önemli önceliklerindedir.⁵² Yemen'in terör örgütlerinin yuvası olduğu tezinden hareketle Obama Yönetimi de Yemen hükümetine ve göstericilere, Suudi Arabistan'ın arabuluculuğuna razı olmaları çağrısında bulunmuştur.

Arap isyan dalgasının uğradığı ve en çok karıştırdığı Körfez ülkesi Bahreyn olmuştur. Bir KİK üyesi olan Bahreyn konusunda Suudi Arabistan'ın tutumu halktan yana değil rejimden yana olmuştur. Bahreyn'de 14 Şubat'ta gösteriler başlamış, Kral Hamad bin İsa el-Halife, ülkesindeki durumu görüşmek üzere 23 Şubat'ta Arabistan'ı ziyaret etmiştir. Bu görüşmeden bir hafta sonra Suudi yönetiminin, her biri iki tank taşıyan yaklaşık 15 taşıyıcı aracı Bahreyn'e gönderdiği haberleri çıkmış⁵³ ve Suudi askerleri 14 Mart'ta Bahreyn'e yerleşmiştir. Sünni mahalleleri başta olmak üzere stratejik noktalara yerleştirilen Suudi birlikleri 1000 asker, askeri araçlar, su tankerleri ve ambulanslardan oluşmuş ve Bahreyn'de yaşanacak protesto gösterilerine karşı önlem alma amacı taşıdığı söylenmiştir. Yetkili makamlardan birliklerin Bahreyn'e KİK'in asayiş ve güvenliğini sağlamak üzere gönderildiği ifade edilmiş, Suudi Arabistan'ın yanı sıra BAE de asker yollamıştır.⁵⁴ Suudi Arabistan yönetimi, önce, askerlerin Haziran ayına kadar Bahreyn'de kalacağını belirtmiş⁵⁵ daha sonra 28 Haziran'da da askerlerini geri çekeceğini açıklamıştır.⁵⁶

Bahreyn'de muhaliflerin büyük çoğunluğunun Şiilerden oluşması, Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabeti de gündeme taşımıştır. Suudi Arabistan'ın 14 Mart'ta askerlerini Bahreyn'e yerleştirmesi üzerine İran Parlamentosu, 6 Nisan'da 200 milletvekilinin imzasıyla bir bildiri yayınlayarak Riyad'ın Bahreyn konusundaki tavrını kınamış ve bu askeri müdahaleyi "işgal" olarak nitelendirmiştir.⁵⁷ Hatta İran, Suudi Arabistan'la görüşmek için askerlerini Bahreyn'den geri çekme şartı koymuştur.⁵⁸

Yılın sonunda da iki ülke arasında Hürmüz Boğazı konusunda problem yaşanmıştır. Suudi Arabistan, İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatması halinde dünya pazarında oluşabilecek İran ham petrolü kaybını Körfez ülkelerinin karşılamaya hazır olduğunu bildirmiş, buna karşılık İran, kendi petrolüne yaptırım uygulanması halinde Hürmüz Boğazı'ndan petrol transferine izin vermeyeceğini söylemiştir.⁵⁹

Suudi Arabistan'ın Dış İlişkileri

Suudi Arabistan-Türkiye İlişkileri

Arap Baharı boyunca Suudi Arabistan ve Türkiye pek çok konuda birlikte çalışmıştır. İki ülke arasında bir yandan siyasi işbirliği devam ederken bir yandan da ekonomik ve toplumsal ilişkiler geliştirilmiştir. 20 Mart'ta Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Cidde Ekonomik Forumu'na katılmış ve Arap ülkelerinin liderlerine Türkiye'deki değişimi anlatmıştır. Türkiye'nin Suriye, Ürdün ve Libya ile vizeleri kaldırdığını ifade eden başbakan bu konuda Arabistan'la da görüşmelere devam edildiğini belirtmiştir.⁶⁰

İki ülke arasında bölgesel gelişmelerle ilgili pek çok görüşme olmuş ve özellikle Suriye konusunda birlikte hareket edilmiştir. Bölgenin iki önemli gücü Türkiye ve İran arasında kalan Suudi Arabistan, tercihini Türkiye'den

yana yapmak zorunda kalmıştır. Suudi Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal, Türkiye'nin Arap sorununa müdahalesi ile İran'ın müdahalesi arasında büyük bir fark olduğunu, Türkiye'nin konununun müşterek faydalar üzerine inşa edilmiş, açık ve şeffaf olduğunu vurgulamıştır. Faysal, isim vermeden İran'ın komplocu ve bölgesel gelişmeleri kendi lehine değiştirmeye yönelik bir strateji izlediğini belirtmiştir.⁶¹

Amerika ile İlişkiler

Suudi Arabistan, her ne kadar 11 Eylül'den sonra gerginlikler yaşansa da Amerika'nın bölgedeki en önemli müttefiklerinden birisi olmaya devam etmektedir. Sahip olduğu stratejik doğal kaynaklar dolayısıyla kendisi için vazgeçilmez olan Suudi Krallığı ve diğer Körfez ülkelerinin Arap isyanlarından etkilenmemesi ABD için hayati bir önem arz etmektedir. İran'ı sürekli bir tehdit olarak gösterip bölgeye silah satışı yapan ABD, Suudi Arabistan'la yazılı olmayan bir "güvenlik için petrol anlaşması" yapmış ve Arap isyanlarından da bu anlamda maddi kazanç sağlamıştır. Başkan Obama'nın Ulusal Güvenlik Danışmanı Tom Donilon 11 Nisan'da üç günlük ziyaret için Suudi Arabistan ve BAE'ye giderek Kral Abdullah ve Abu Dabi'de de Veliht Prens Şeyh Muhammed bin Zayid el-Nahyan'la görüşmüştür.⁶² Takip eden aylarda iki ülke arasında silah satışları gündeme gelmiş, Suudi Arabistan 21 Haziran'da ABD'nin Raytheon silah şirketi ile 1,7 milyar dolarlık savunma sistemleri alımını öngören bir antlaşma imzalamıştır.⁶³ Yine Amerika'nın İran'ın atom bombası üretmesi korkusunu gerekçe göstererek Tahran'ı kuşatma altına almak amacıyla Ortadoğu'daki müttefiklerini silahlandırması doğrultusunda, Suudi Arabistan'a 30 milyar dolar karşılığında F-15 savaş uçağı satma kararı alınmıştır.⁶⁴

Diğer Ülkelerle İlişkiler

Suudi Arabistan yalnızca ABD'den değil Almanya'dan da silah alımı yapmıştır. Almanya Federal Güvenlik Konseyi'nin Suudi Arabistan'a 200 adet Leopard-2 tipi tankın satışına izin vermesi üzerine Alman siyasetleri arasında büyük bir tartışma başlamış, Bahreyn'deki demokratikleşme hareketini bastıran bir ülkeye silah satışı kınanmıştır. Almanya'da yayınlanan *Süddeutsche Zeitung* gazetesindeki habere göre Federal Güvenlik Konseyi, 27 Haziran'da Suudi Arabistan'a tank satışları için izin kararı vermeden önce konuyu İsrail ve ABD'ye danışarak her iki ülkenin de onayını almıştır.⁶⁵

16 Mayıs'ta Pakistan'ın Karaçi kentinde Suudi Arabistan Konsolosu'nun aracına saldırı düzenlenmiş ve araç sürücüsü hayatını kaybetmiştir.⁶⁶ 9 Ağustos'ta Pakistan Başbakanı Gilani, Suudi Arabistan'a bir ziyarette bulunarak Kral Abdullah'la iki ülke arasındaki silah ticaretini görüşmüş ve Pakistan'a satılan petrolün ödemelerinde kolaylık sağlanmasını istemiştir.⁶⁷

Yıl boyunca İsrail ile ilgili fazla gelişme olmamıştır. 2011 başında Suudi Arabistan'da ayağında verici ve “Tel Aviv Üniversitesi” yazılı bant bulunan bir akbaba bulunmuş ve “Mossad casusu” olabileceği şüphesiyle alıkonulmuştur. Kudüs'ün İbrani Üniversitesi'nden doktora öğrencisi B. Spiegel, akbabaya GPS vericisini kuşun hangi yükseklikte, hangi hızda uçtuğunu ölçmek için taktığını ifade etmiştir. İki ülke arasında kısa süreli gerilime sebep olan akbaba, daha sonra İsrail'e geri gönderilmiştir.⁶⁸

Suudi Arabistan, 2030 yılına kadar ülkede artan enerji talebine cevap verebilmek ve elektrik üretim tesislerinde daha az petrol yakmak için 20 yılda tamamlanacak ve 10 yıllık ilk etapta 2 reaktörü faaliyete geçireceğini ve 16 nükleer reaktörün yapımı için toplam 300 milyar dolar harcamayı planladığını açıklamıştır.⁶⁹ Bu amaç doğrultusunda 2011'in Şubat ayında Fransa ve 2008 yılında da ABD ile anlaşmalar imzalayan Arabistan 16 Kasım'da Güney Kore ile nükleer enerji üretiminin geliştirilmesi ve %8 oranındaki enerji açığının kapatılması için bir anlaşma imzalamıştır.⁷⁰

Sonuç

Körfez bölgesinin en büyük devleti ve dünyada kurucusunun adını alan tek devlet olan Suudi Arabistan, Kral Abdullah'ın tahta geçtiği 2005'ten bu yana zaten hızlı ve kapsamlı bir değişim, kurumsallaşma, yeniden yapılanma ve dünyayla bütünleşme süreci geçirmektedir. Ancak, ülkedeki mevcut siyasal ve toplumsal kurallar ve kurumlar, Suud ailesinin hâkimiyetini devam ettirecek biçimde şekillendirildiğinden ve aile dışındaki kişi ve kurumlara fazla siyasal alan bırakılmadığından dolayı ülkede sıkı bir kontrol ve baskı mekanizması vardır. Fakat tüm baskılara rağmen Suud ailesine yönelik muhalefet giderek artmakta ve etkisini hissettirmektedir. Özellikle ülke dışında örgütlenen veya dış dünyadan etkilenen içerideki muhalefet grupları alternatif siyasal katılım kanalları kullanarak rejimi kıyasıya eleştirmekte ve reform talep etmektedir. Son devrim dalgasının bu süreci hem hızlandıracağını hem de daha yoğun hale getireceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Suudi Arabistan'ın, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin desteğini almaya devam eden bölgesel monarşilerin başında geldiği dikkate alındığında, son yıllarda esen “demokrasi” rüzgârlarına ve “demokratik” reformlara rağmen, bu ülkedeki demokratikleşme süreci ve muhalefet güçleri, krallık yönetiminin belirlediği sınırlar içerisinde kalmaya devam etmektedir. Ülke halkının bilinç düzeyinin ve bağımsız (yabancı) haber kaynaklarının artması, halkın iç ve dış gelişmelerle daha fazla ilgilenmesine ve hükümet politikalarına yönelik daha sert muhalefet göstermesine yol açmıştır. Bu bağlamda, yetkilerini yönetimin müsaade ettiği nispete kullanabilen “demokratik” kurumların varlığı yeterli görülmeyecek, halk kısa süre içinde Suud ailesinin yönetimdeki etkinliğini sınırlama talebinde bulunacaktır. Dolayısıyla, özellikle Tunus Devrimi sonrasındaki gelişmeler dikkate alındığında, Suudi Arabistan'ın son zamanlarda başlattığı reformların son derece yetersiz ve etkisiz kaldığı düşünülebilir.

Uzun bir süreç ve kendine has bir kültür gerektiren demokrasi anlayışının yerleşmesi için çok daha radikal adımların atılmasına ve gerekli kurumların oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Suudi yönetimi Batı desteğinin de giderek yetersiz kaldığı günümüzde daha köklü demokratikleşme adımları atmak zorundadır. Ancak Suudi Arabistan gibi ülkeler için öncelikli sorun devletin demokratikleşmesi değil, kurumsallaşmasıdır. Demokratik geleneğin yerleşebilmesi için Suudi Arabistan'da önce bir devlet geleneğinin, sonrasında ise demokrasi kültürünün geliştirilmesi gerekmektedir. Suudi Arabistan gibi ülkeler, yönetimlerini sürdürebilmek için demokratikleşmeden önce şahsi ve keyfi siyaset uygulamalarının önüne geçmek, kurumları etkin kılmak ve bir devlet geleneği oluşturmak zorundadırlar. Kurumların güç kazanması, ülkedeki keyfi uygulamaların azalması ve devlet geleneğinin tesis edilmesine yardımcı olacak bir siyasi kültürün ve ortamın geliştirilmesinin ön koşuludur.

Arap isyanları başladıktan bu yana Suudi Arabistan Ortadoğu'daki en önemli statükocu güç olarak ABD'nin yerini almıştır. Suudi yönetiminin etkisinin artması, ABD'nin bölgedeki etkisinin azalmasının bir sonucu olarak okunabilir. Çünkü Riyad-Washington ilişkisi, değerleri olmasına rağmen, artık Suudilerin güvenliğini garanti altına alamamaktadır. Bundan dolayı Suudi liderler dış ilişkilerini çeşitlendirmek ve ABD'ye bağımlılıklarını azaltmak için Pakistan ve Çin gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye önem vermektedirler. Netice itibarıyla, ekonomik kalkınması ve askeri yapılanması devam ettikçe Riyad'ın statükocu rolü gelecek yıllarda daha da genişleyecektir. Buradan çıkarılabilecek en muhtemel sonuç da şudur: Arap isyanları, daha fazla özgürlük ve demokrasi getirmek istiyorsa, Suudi Arabistan'ın statükocu siyaseti, söylemi ve etkisiyle mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Sonuç olarak, iletişim imkânlarının artması, halkaların bilinç düzeylerinin yükselmesi, ulusal ve uluslararası gelişmeler hakkındaki siyasi farkındalığın artması, yönetici seçkinlerin yaşam ve yönetim tarzlarının ıkkılığı ve halktan uzaklığının giderek daha çok ortaya çıkması Arap rejimlerinin ciddi bir baskı altına girmelerine neden olmuştur. Geniş kitlelerin muhalefeti ve isyanı karşısında güçlü dış desteğin bile işe yaramadığını fark eden bu yöneticilerin gerçekçi reform adımlarını atmaları bir zaruret olacaktır. Cin şişeden çıkmışsa ve halk, kralın çıplak olduğunu fark etmişse, yöneticilerin eski yöntemlerle iktidarda kalmaları imkânsız hale gelmiş demektir. Tunus'ta patlak veren Arap halkları isyanının, en son etkilenecek devlet görüntüsünde olan Suudi Arabistan dâhil bütün Arap dünyasını ve çevresindeki bölgeyi derinden etkilemesi kaçınılmazdır. Bilinmeyen ise, sadece bu değişimin ne zaman ve hangi düzeyde gerçekleşeceği.

Bu durumun farkında olan Suudi Yönetimi de savunma hattını çok ileriye kurarak isyanları mümkün mertebe ülkesinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı para ve asker desteği sağlayarak Bahreyn'deki rejimin düşmesini ve Yemen'de radikal bir dönüşümün gerçekleşmesini engellemiştir. Böl-

gesel istikrarı önceleyen ve değişim sürecinin tedrici olmasını isteyen Türkiye de bölgesel rejimlerin yıkılarak kaosa yol açmasından yana olmadığından Suudi politikasına benzer bir bölgesel siyaset izlemiştir.

Suudi Arabistan'ın en büyük korkularından birisi, İran'ın bölgesel hegemonya oluşturması ve Riyad'ın faaliyet alanlarını daraltmasıdır. İran'ın Ortadoğu'da bir Şii bölgesi oluşturmasından endişelenen Suudi Krallığı, bölgedeki hemen bütün planlarını İran karşıtlığı üzerine yapmaktadır. Suudi Yönetimi, bölgede İran'la rekabet halindeki en önemli Sünni ülkelerinden biri olan Türkiye'yle işbirliği yapılmadan İran ile rekabet etmenin mümkün olmadığını farkındadır. Ayrıca, güvenlik ve ekonomi alanı dışında da, bugün itibarıyla Arap sokaklarında ciddi bir etkisi bulunan Türkiye'nin yanında görünmek bölgesel meşruiyet gerekçelerinden biridir.

Yönetimlerine (geleneksel ve hanedan yönetimleri) bir alternatifin çıkmasını istemeyen Suudi Yöneticilerin en önemli kaygularından biri, bölgedeki geleneksel yapıların güvenilirliğinin kaybolmasına yol açacak İslami hükümetlerin iktidara gelmesidir. Halk tarafından seçilen İslami rejimlerin ortaya çıkması aile yönetimlerinin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açabilir. Suudi Arabistan'ın yanında bölgedeki muhalefet hareketlerine en yakın duran ülkelerden biri Türkiye'dir. Türkiye ile birlikte hareket etmek bölgedeki yeni güçlerle işbirliği yapmayı kolaylaştırmaktadır.

Bölgedeki nükleer faaliyetlerden doğrudan etkilenen Suudi Arabistan özellikle İran'ın nükleer enerji ve/veya silah üretmesinden sonra bölgesel dengelerin derinden değişeceğini bilmektedir. Ayrıca, ABD'nin nükleer şemsiyesinin giderek anlamını yitirmesinden sonra Suudi Arabistan, küresel güçlerin bölgeye müdahalelerinin yeni sorunlara yol açtığını düşünerek bölgesel dinamiklerle sorunların çözülmesi için uğraşmaktadır. Bu bağlamda Riyad, nükleer silahların üretilmesi konusunda kendisi ile benzer görüşlere sahip olan Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymaktadır.

Arap isyanlarının talepleri dikkate alındığında bu sürecin orta vadede bir medeniyet uyanışına yol açması kuvvetle muhtemeldir. Suudi Arabistan gibi İslam medeniyetinin yeniden inşasında rol almak isteyen devletlerin değişime açık olması şarttır. Ekonomik zenginliği, siyasal istikrarı, toplumsal kalkınması ve insan kaynakları dikkate alındığında Türkiye'nin bu inşa sürecinde merkezi bir rol oynaması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Riyad'ın salt bu anlamda Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi beklenmelidir.

Arap Baharı bölgesel toplumsal aktörler hususunda Suudi Arabistan bakımından bir ikilem ortaya çıkarmıştır. Arap isyanlarıyla birlikte Arap dünyasındaki İslamcılar ile seküler gruplar arasındaki gerilim artmıştır. İsyancıların en önemli ve belirleyici gruplarının İslamcılar olması seküler kesimlerin endişelenmesine yol açmaktadır. Bundan dolayı özellikle gayrimüslim azınlıkların bulunduğu ülkelerde İslamcı çoğunluğun azınlıklara bakışı çok fazla önem arz etmektedir. İslamcılar devleti sahiplenip diğerlerini dışlamaya

çalışırlarsa bu bölgede asırlardır belirleyici olan sekteryen siyaseti devam ettirecekleri anlamına gelecektir. Bu bağlamda Suudi Arabistan'ın orta vadede bölgede seküler rejimlerin kurulmasından yana olan Batılı ülkelerle çatışma ihtimali de yüksek görünmektedir.

Başka bir gerilim ise değişim yanlıları ile statüko yanlıları arasında yaşanmaktadır. Özellikle silahlı kuvvetler başta olmak üzere eski yönetimlerin etkili kuruluşlarının reform sürecinde nasıl bir rol oynayacakları belirsizdir. Suudi Arabistan, Soğuk Savaş Dönemindeki statükocu-antistatükocu kampaşmaya benzer şekilde statükonun devamını sağlamak amacıyla yeni bir kampaşmaya öncülük yapmak isteyebilir. Bunun için de farklı ülkelerle ittifak yapma arayışına girebilir ve İran'ın başını çektiği antistatükocu kampın etkisini oluşturacağı işbirliği alanı ve gerçekleştireceği reformlarla kırabilir. Eskiden milliyetçiliğin güç verdiği değişimci aktörlerin yerini İslamcılığın güç verdiği aktörler almıştır. Suudi Arabistan'ın, Arap isyanlarının öncülüğünü yapan İslami hareketlere destek vererek İran'ın çatışmacı söyleminin hakim kılınmasını engellemesi mümkündür. Arap isyanları neticesinde Batılı ülkelerin İslamcıları meşru siyasal aktörler olarak görmesi bu bağlamda Suudi Arabistan'ın lehine gelişmelere yol açabilir.

Üçüncü bir gerilim hattı ise yönetimlerin devrilmesine yol açan isyanların liderleri ile eski ve/veya yeni yönetimlerdeki kurumlarda çalışanlar arasında ortaya çıkacaktır. Yeni yönetimler, eski yönetim safında yer alanlardan rövanş almaya çalışırlarsa bu toplumsal barışın sağlanması önünde önemli bir engel olacaktır. Bölge nüfusunun yaklaşık %65'ini oluşturan gençlerle kadınların yeni oluşturulan kurumlarda ne ölçüde temsil edileceği de önemli bir konudur.

Arap isyanlarıyla birlikte Batılı güçler de bölge siyasetlerini gözden geçirmek zorundadır. Batılı ülkeler yeni dönemde petrol ve doğalgaz karşılığında kokuşmuş rejimlere, bu arada İsrail'e, koşulsuz destek vermekten kaçınacaklardır. İzleyecekleri daha dengeli bir siyaset sonucunda Batılı ülkelerin zorlamasıyla en kısa sürede Filistin Devleti'nin kuruluşu sağlanmalıdır. İran'a saldırarak bölgeyi kaos içine koymamalıdır.

Uzun süredir bölgesel denge, ılımlı Riyad-Kahire eksenini ile radikal Tahran-Şam eksenini arasında kurulmuştu. Arap isyanları iki eksenindeki ülkeleri de vurmuş ve iki eksene de zarar vermiştir. Suudi Arabistan, bölgedeki en yakın müttefiklerinden biri olan Mısır'daki Mübarek rejiminin devrilmesi üzerine hem yakın dostlarından birini kaybetmiş hem de lehine olan geleneksel güç dengesi bozulmuştur.

Suudi Arabistan uzun bir süre daha para harcayarak müttefik ve bölgesel istikrar satın almaya çalışacaktır. Ancak kısa süre içinde Arap halkı paranın da alamadığı şeylerin olduğunu gösterecektir. Çünkü Suudi Arabistan "ekmek" dağıtmada oldukça etkilidir, ancak özgürlük satın alamadığı için gücünün sınırlı olacağını söylemek mümkündür.

Kronoloji

- **15 Ocak:** Tunus'un devrik lideri Zeynel Abidin Bin Ali, Suudi Arabistan'a sığındı.
- **19 Ocak:** Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal, Lübnan'daki durumu "tehlikeli" olarak nitelendirdi ve Lübnan krizinin çözümü için Suriye ile yürüttüğü arabuluculuktan çekildi.
- **29 Ocak:** Suudi Arabistan Kralı Abdullah, ülke genelinde istifa çağrısı yapan gösterilere karşı Mısır Devlet Başkanı Mübarek'e desteğini ifade etti.
- **10 Şubat:** Suudi Arabistan'daki ilk siyasi parti, bir grup akademisyen tarafından İslami Ümmet Partisi adıyla ve Şeyh Muhammed bin Ganim el-Kahtani başkanlığında kuruldu.
- **26 Şubat:** Libya'nın petrol üretiminin durması üzerine Suudi Arabistan, petrol piyasasının istikrarını korumak amacıyla günlük petrol üretimini 9 milyon varilin üzerine çıkardığını açıkladı.
- **27 Şubat:** Sayıları yüzden fazla akademisyen ve aktivist internet üzerinden bir bildiri yayınlarak Kral'a reform yapma çağrısında bulundu.
- **7 Mart:** Suudi Arabistan Âlimler Üst Konseyi, kraliyet aleyhine gösteri yapmanın haram olduğu fetvası verdi.
- **14 Mart:** Suudi Arabistan'ın Bahreyn'e gönderdiği yaklaşık 1000 asker, askeri araçlar, su tankları ve ambulanslardan oluşan askeri birlikler Sün-nilerin yoğunlukta olduğu bölgelere yerleştirildi.
- **20 Mart:** Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Cidde Ekonomik Forumu'na katıldı ve Arap liderlerine Türkiye'nin yaşadığı değişimi konu alan bir konuşma yaptı.
- **23 Mart:** Yönetim karşıtı küçük çaplı protestoların devam etmesi üzerine Suudi yönetimi 23 Nisan'da yerel seçim yapılacağını duyurdu.
- **6 Nisan:** İran Parlamentosu 200 milletvekilinin imzasıyla bir bildiri yayınlarak Suudi Arabistan'ın Bahreyn konusundaki tavrını kınadı ve bu askeri müdahaleyi "işgal" olarak nitelendirdi.
- **11 Nisan:** ABD Başkanı Barak Obama'nın Ulusal Güvenlik danışmanı Tom Donilon, Suudi Kralı Abdullah'la görüştü.
- **13 Nisan:** Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Suudi Arabistan'a resmi bir ziyarette bulundu.
- **14 Nisan:** Yemen muhalefeti, güç transferi konusunda Suudi Arabistan'ın arabuluculuğunu reddettiğini açıkladı.
- **18 Nisan:** Yemenli muhalif liderler, Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'in

görevden ayrılması ile ilgili Körfez ülkeleri dışişleri bakanları ile görüşmek üzere Riyad'a geldi.

- **28 Nisan** : Kadınların oy vermesine izin verilmeyen Suudi Arabistan'da bir kadın, yerel seçimlerde oy kullanamayacakları için hükümete dava açtı.
- **12 Mayıs**: Suudi Arabistan askerlerinin Haziran ayına kadar Bahreyn'de kalacağını açıkladı.
- **14 Mayıs**: Suudi Arabistan, kendi keçi ve koyununu yetiştirmek için GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı'ndan 1 milyon küçükbaş hayvan yetiştirebileceği çiftlik arazisi istedi.
- **16 Mayıs**: Pakistan'ın Karaçi kentinde Suudi Arabistan'ın Pakistan'daki konsoloslarından birisine saldırı düzenlendi.
- **7 Haziran**: Şura Meclisi, belediye seçimlerinde kadınlara oy kullanma hakkının verilmesine karar verdi.
- **22 Haziran** : Suudi Arabistan, ABD'nin Raytheon silah şirketi ile 1,7 milyon dolarlık silah anlaşması imzaladı.
- **28 Haziran**: Suudi yönetimi Bahreyn'deki askerlerini 2 Temmuz'dan itibaren kademeli olarak geri çekeceğini açıkladı.
- **26 Temmuz** : Suudi Arabistan Ürdün hükümetine 1,4 milyar dolar değerinde nakit ve petrol hibe yardımında bulundu.
- **9 Ağustos**: Pakistan Başbakanı Yusuf Rıza Gilani, iki ülke arasındaki silah ticaretini görüşmek üzere Suudi Arabistan'a ziyarette bulunarak Kral Abdullah ile görüştü.
- **24 Ağustos**: Lübnan'da hükümete muhalif 14 Mart Hareketi lideri Saad Hariri, Suudi Arabistan'ı ziyaret ederek Kral Abdullah'la görüştü.
- **25 Eylül**: Suudi Kralı Abdullah, bir sonraki yerel seçimlerde kadınların da aday olabileceklerini ve aynı zamanda Şura Meclisi'ne üye olabileceklerini açıkladı.
- **29 Eylül**: Bir buçuk yıl önce yapılması planlanan yerel seçimler, gecikmeli olarak yapıldı. Seçimlerde kayıtlı 1,8 milyon Suudi vatandaşı 752 ayrı oy kullanma merkezinde oy kullanabildi. Seçimlere katılım %10 oldu.
- **21 Ekim**: Suudi Arabistan Çalışma Bakanlığı yaklaşık üç milyon yabancı işçiyi ülkelere geri gönderme kararı aldı.
- **22 Ekim**: Suudi Arabistan Veliht Prensi Sultan Bin Abdülaziz, 86 yaşında vefat etti.
- **27 Ekim**: Suudi Arabistan Kralı Abdullah, Van'da yaşanan depremin ar-

dından depremzedeler için 50 milyon dolar gönderilmesi talimatını verdi.

- **28 Ekim:** Suudi İçişleri Bakanı Prens Naif bin Abdülaziz el-Suud, yeni veliaht prens ilan edildi.
- **16 Kasım:** Suudi Arabistan ve Güney Kore arasında nükleer enerji üretiminin geliştirilmesi için anlaşma imzalandı. Anlaşma ile Arabistan'ın enerji açığının %8 oranında kapatılması hedefleniyor.
- **19 Kasım:** Suudi Arabistan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin el-Kubeyl, harbe en üst seviyede hazırlıklı olmak amacıyla askeri genişleme planını açıkladı.
- **22 Kasım:** Suudi Arabistan'ın güneydeki Katif şehrinde 3 Şii gösterici polislin açtığı ateş sonucu öldürüldü.
- **14 Aralık:** Kral Abdullah'ın emri doğrultusunda Hac, Ekonomi ve Planlama, Kamu Hizmetleri ile Sanayi ve Ticaret Bakanları değiştirildi.
- **19 Aralık:** Suudi Kralı Abdullah, KİK toplantısının açılış konuşmasında, ülkelerin güvenliğinin tehlikede olduğunu belirterek birlik olma çağrısında bulundu.
- **20 Aralık:** KİK, Fas ve Ürdün'e kalkınma projelerinde kullanmaları için 5 milyar dolar yardım yapacağını açıkladı.

Notlar

- 1 "Suudi Arabistan'da da işsizlik artıyor," *Dünya Bülteni*, 10 Ocak 2011.
- 2 "Suudi Arabistan'da bir işsiz kişi kendini yaktı," *Zaman*, 22 Ocak 2011.
- 3 "Suudi Arabistan'da, ilk siyasi partiyi kurmaya çalışanlar gözaltına alındı," *Zaman*, 19 Şubat 2011.
- 4 "Suudi Arabistan'da reform çağırısı," *Dünya Bülteni*, 27 Şubat 2011.
- 5 "Suudi Arabistan'da da sanal isyan başladı," *Dünya Bülteni*, 3 Mart 2011.
- 6 "Top Saudi scholars back ban on protests!" *Khaleej Times*, 7 Mart 2011.
- 7 "Small Saudi protest outside interior ministry in Riyadh," *BBC*, 20 Mart 2011.
- 8 "S.Arabistan'da endişeli 'Gazap Günü' bekleyişi," *Zaman*, 11 Mart 2011.
- 9 "Riyad muhaliflere baskıyı sürdürüyor," *Dünya Bülteni*, 20 Nisan 2011.
- 10 "Suudi Arabistan'dan korku yatırımı," *Dünya Bülteni*, 25 Mart 2011.
- 11 Nick Ottens, "Morocco, Saudi Arabia, Arab Spring Models," *Atlantic Sentinel*, 3 October 2011, <http://atlanticsentinel.com/2011/10/...>
- 12 Donna Abu-Nasr, "A Few Brave Women Dare Take Wheel In Defiance Of Saudi Law Against Driving," *Bloomberg*, 10 Mayıs 2011.
- 13 "S.Arabistan'da oy davası," *Dünya Bülteni*, 28 Nisan 2011.
- 14 "Suudi Kadınlar İstedikleri Gibi Oy Verebilecek," *Milliyet*, 30 Aralık 2011.
- 15 "Women in Saudi Arabia to vote and run in elections," *BBC*, 25 Eylül 2011.
- 16 Jason Burke, "Saudi Arabia Worries About Stability, Security and Iran," *The Guardian*, 29 June 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jun/29/saudi-arabia-prince-turki-arab-spring-iran>.
- 17 John R. Bradley, "Saudi Arabia Invisible Hand in the Arab Spring," *Foreign Affairs*, 13 October 2011.
- 18 "Amnesty: Saudi terror law 'would strangle protest'," *BBC*, 22 Temmuz 2011.
- 19 "Draft Saudi security law faces criticism" *El Cezire*, 1 Aralık 2011.
- 20 "S. Arabistan'dan yabancı işçilere sınır dışı," *Dünya Bülteni*, 21 Ekim 2011.
- 21 "Suudiler 30 bin Türk işçiyi gönderiyor," *Dünya Bülteni*, 22 Ekim 2011.
- 22 "Suudiler silah için kesenin ağzını açtı!" *Dünya Bülteni*, 19 Kasım 2011.
- 23 "Interior minister named Saudi Arabia's new crown prince," *CNN*, 27 Ekim 2011.
- 24 "Suudi Arabistan kabinesi değişti," *Dünya Bülteni*, 14 Aralık 2011.
- 25 "S. Arabistan'da seçime katılım yüzde 10," *Dünya Bülteni*, 30 Eylül 2011.
- 26 "Suudi Arabistan'da yerel seçimler yapılıyor," *Dünya Bülteni*, 29 Eylül 2011.
- 27 Bu bölüm, büyük ölçüde daha önce Stratejik Düşünce Dergisi'nde (tarih ve sayı) yayımlanan "Tunus'ta Başlayan Devrim Dalgası Acaba Suudi Arabistan'ı da Yutacak mı?" başlıklı yazıdan alınmıştır.
- 28 Muhtitin Ataman ve Yurdanur Kuşçu, "Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler," *Alternatif Politika*, Şubat 2012, c. 4, n. 1, ss. 1-26.
- 29 Jason Burke, "Saudi Arabia is Simply a Very Different Society from Egypt, Tunisia or Syria," *The Guardian*, 30 June 2011.
- 30 Ataman ve Kuşçu, "Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler," s. 4-5.
- 31 Burke, "Saudi Arabia Worries About Stability, Security and Iran,"
- 32 Burke, "Saudi Arabia Worries About Stability, Security and Iran,"
- 33 David Ignatius, "Saudi Arabia Expands Its Power as US Influence Diminishes," *The Washington Post*, 19 November 2011, <http://www.washingtonpost.com/opinions/...>

- 34 Ignatius, "Saudi Arabia Expands Its Power as US Influence Diminishes,"
- 35 Burke, "Saudi Arabia Worries About Stability, Security and Iran,"
- 36 Soumaya Ghannoushi, "Egypt Haunts Saudi Arabia Again," *The Guardian*, 8 Haziran 2011.
- 37 Samar Fatany, "Extremists Need A Dose of Reality," *Arab News*, 25 Haziran 2011.
- 38 "Suudiler silah için kesenin ağzını açtı!" *Dünya Bülteni*, 19 Kasım 2011.
- 39 "Saudi king calls for Gulf union," *Khaleej Times*, 19 Aralık 2011.
- 40 "Suudiler'den Bin Ali'ye yasaklar," *Dünya Bülteni*, 19 Ocak 2011.
- 41 "Saudi King supports Mubarak" *Daily Star*, 30 Ocak 2011.
- 42 "Suudi Kralı, Mısır için Obama'yı uyarmış," *Dünya Bülteni*, 10 Şubat 2011.
- 43 "Mısır'dan Suudilerin Mübarek talebine ret," *Dünya Bülteni*, 29 Nisan 2011.
- 44 "Mısır-S. Arabistan arasında 'mezheb' anlaşması," *Dünya Bülteni*, 10 Ekim 2011.
- 45 "Hariri tribunal: Saudi Arabia quits Lebanon mediation," *BBC*, 19 Ocak 2011.
- 46 "Esad, bugün Suudi Arabistan'a gidecek," *Zaman*, 13 Nisan 2011.
- 47 "Kral Abdullah da Suriye'yi uyardı," *Dünya Bülteni*, 8 Ağustos 2011.
- 48 "S&P says Saudi unrest could have adverse global impact," *Arabian Business*, 23 Nisan 2011.
- 49 "Yemen muhalefetinden S. Arabistan'a ret," *Dünya Bülteni*, 14 Nisan 2011.
- 50 "Yemen'de yarın anlaşma günü," *Dünya Bülteni*, 27 Nisan 2011.
- 51 "Suudi Arabistan'dan Yemen'e petrol yardımı," *Zaman*, 16 Haziran 2011.
- 52 Burke, "Saudi Arabia Worries About Stability, Security and Iran,"
- 53 "Suudi Arabistan tankları Bahreyn'de," *Dünya Bülteni*, 1 Mart 2011.
- 54 "Suudi Arabistan askerleri Bahreyn'e girdi," *Zaman*, 14 Mart 2011.
- 55 "S. Arabistan Haziran'a kadar Bahreyn'de," *Dünya Bülteni*, 12 Mayıs 2011.
- 56 "Saudi troops to start leaving Bahrain," *Reuters*, 28 Haziran 2011.
- 57 "İran'dan Arabistan'a Bahreyn tepkisi," *Dünya Bülteni*, 6 Nisan 2011.
- 58 "İran'dan Arabistan'a görüşme şartı," *Dünya Bülteni*, 25 Mayıs 2011.
- 59 "İran'ın petrol hamlesine S. Arabistan'dan cevap," *Dünya Bülteni*, 28 Aralık 2011.
- 60 "Turkish premier speaks at Jeddah Economic Forum," *Today's Zaman*, 20 Mart 2011.
- 61 Muhittin Ataman, "Turkey and Saudi Arabia: Newly Discovered Partners," *SETA Policy Brief*, Temmuz 2012, s. 2022.
- 62 "Obama Security Advisor Holds Productive Middle East Talks," *Amerikan Büyükelçiliği*, Brüksel, 14 Nisan 2011, <http://www.uspolicy.be/headline/...>
- 63 "Timely Defenders: Keeping Patriots in Shape," *Defense Industry Daily*, 17 Temmuz 2012, <http://www.defenseindustrydaily.com/2007-updates-keeping-patriots-in-shape-02968/>
- 64 "ABD Suudilere F-15 savaş uçağı satıyor," *Dünya Bülteni*, 29 Aralık 2011.
- 65 "İsrail'in izniyle S. Arabistan'a tank satılmış," *Dünya Bülteni*, 6 Temmuz 2011.
- 66 "Pakistan'da S. Arabistan konsolosuna saldırı," *Dünya Bülteni*, 16 Mayıs 2011.
- 67 "Pakistan's ties with Saudi Arabia strong, says Gilani," *Arab News*, 8 Ağustos 2011.
- 68 "İsrail etiketli akbaba Suudi Arabistan'da," *Dünya Bülteni*, 4 Ocak 2011.
- 69 "Saudi Arabia plans to build 16 nuclear reactors by 2030," *El Arabiya*, 2 Haziran 2011.
- 70 "Saudi Arabia, South Korea in nuclear cooperation deal," *Reuters*, 15 Kasım 2011.